

Tetyana Kosmeda

Department of Romanic Languages and World Literature

Vasyl Stus National University

Vinnitsia, Ukraine

tkosmeda@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

Мовомислення Станіслава Лема в просторі письменницького афористикону

Анотація. У розвідці здійснено аналіз афористикону Станіслава Лема з огляду на багатоаспектну його класифікацію та у фокусі теорії его-тексту зокрема. Продемонстровано, що дискурс письменника густо афористичний: письменницькі висловлювання виходять за межі (1) відповідного твору, (2) певного типу персонального дискурсу, ураховуючи й живе мовлення, та набувають статусу афоризму, починають входити в суспільно-культурно-словесний обіг не лише польської, але й інших лінгвокультур світу завдяки перекладам. Здійснено спробу схарактеризувати креативність мовомислення С. Лема, що виявляється в здатності концентровано й стисло вербалізувати глибокі думки широкої тематики й проблематики.

Ключові слова: афоризм; дискурс; живе мовлення; его-текст; лінгвокультура; мовомислення.

Stanisław Lem's language thinking in the space of the writer's aphoristicon

Abstract. In this research, Stanisław Lem's aphoristicon analysis was carried out in the view of the multifaceted classification and in the focus of the ego-text theory in particular. It was shown that the writer's discourse is densely aphoristic: literary

statements go beyond (1) the corresponding work, (2) a certain type of personal discourse, taking into account live speech, and acquire the status of aphorism, begin to enter into socio-cultural as well as verbal circulation, of not only Polish but also other linguistic cultures of the world thanks to translations. An attempt was made to characterize the creativity of S. Lem's language thinking which is manifested in the ability to concentrate and concisely verbalize deep thoughts on a wide range of topics and issues.

Keywords: aphorism; discourse; live speech; ego-text; linguoculture; language thinking.

[...] дивним, важко усвідомлювальним, глузливым і одночасно серйозним є світ, у якому я живу й пишу, – я готовий, однак, взяти на себе провину за «складність» моїх текстів. Я не хотів би бути ані «складним», ані «елітарним» письменником, і якщо про щось думаю, то намагаюся висловити це настільки просто, наскільки тільки я спроможний...

*(С. Лем. *Мой взгляд на литературу* /переклад автор. – Т. К./)*

Вступ

Станіслав Лем належить до письменників планетарного масштабу, а тому цілком закономірно, що його і художньо-фантастичний, і футуристичний, і художньо-сатиричний, і публіцистичний, і філософський, і критичний типи дискурсів належать усьому людству, а не лише польській нації. Цілком закономірно й те, що на основі різнобічної дискурсивної практики письменника, включаючи і його живе мовлення, виробився оригінальний афористикон. Хоч письменник і наголошує, що не хотів би належати до складних й елітарних мовних особистостей, бо намагається писати просто, нескладно, але й по-новому, він визнаний сьогодні саме як елітарний письменник світового масштабу, про що свідчить і його популярний афористичний дискурс.

Мета цієї наукової розвідки – здійснити фрагментарний аналіз афористикону С. Лема з огляду на багатоаспектну класифікацію та у фокусі теорії его-тексту, оскільки афоризм інтерпретують і як короткий его-текстовий жанр: бо він може містити оригінальну й актуальну інформацію про його автора, що й демонструють афоризми Станіслава Лема. Афоризм називають одним з найзагадковіших жан-

рів світового письменства. Його образно номінують добре відредагованим романом.

Дослідницьку «територію» цієї розвідки складають афоризми С. Лема, що поширені в інтернет-просторі¹, які є і «осколками» художніх, публіцистичних чи філософських, критичних текстів, а також дискурсу інтерв'ю з письменником², його спогадів, де репрезентоване живе мовлення митця, і тексту монографічного видання *Мой взгляд на литературу*³, а також дискурс спогадів про С. Лема (Див.: Аренев). Авторка уклала картотеку, що містить понад 100 афоризмів, які розглядаємо як єдиний, хоч і неповний, дискурсивний простір афористикону С. Лема. Частина розглянутих афоризмів перекладена українською мовою авторкою цієї студії, а частина вже функціює українською мовою в інтернет-просторі. У поле авторського зору не потрапили наукові студії українських мовознавців, що досліджували афористикон С. Лема.

1. Потрачання афоризму в сучасному українському мовознавстві

Мотивом створення афоризмів є бажання висловлювати свої думки лаконічно й водночас змістовно та чітко, до чого змушує і пришвидшений темп нашого життя, хоч, звісно, жанр афоризму має витoki ще із часів античності. С. Лем продемонстрував талант щодо лаконічного формулювання своїх думок, відповідного сприйняття докiлля. Він, безперечно, належить до прогресивних, модерних письменників, які не лише йшли в ногу із часом, але й випереджали його, тому його афоризми часто мають проєкцію на майбутнє.

¹ Див. такі джерела: *Цитати и афоризмы Станислава Лема*, <https://citaty.su/citaty-i-vyskazyvaniya-stanislava-lema>, (25.09.2021); *Цитаты из книги «Солярис» Станислава Лема* – лучшие афоризмы, высказывания и крылатые фразы, <https://mybook.ru/author/stanislav-lem/solyaris/citations/> (16.07.2021); Станислав Лем: матеріали з вікіцитатника, https://ru.wikiquote.org/wiki/Станислав_Лем (01.09.2021); *Лемові лемі: Колотнечі з приводу всесвітнього тяжіння; Так казав Лем. Зі Станіславом Лемом розмовляє Станіслав Бересь «Книга скарг і пропозицій»*, <https://chytomo.com/stanislav-lem-pro-nashchadkiv-nauku-i-tvorchist/> (07.06.2021).

² Див.: Лем, С. «Я зробив усе, що вважав найголовнішим...», https://zn.ua/ukr/SOCIUM/stanislav_lem_ya_zrobiv_use_scho_vvazhav_naygolovnishim.html (17.08.2021).

³ Див.: Лем, С. *Мой взгляд на литературу*, <https://www.livelib.ru/book/1000322202-moj-vzglyad-na-literaturu-stanislav-lem> (08.09.2021).

Афоризм – мовний феномен, який кваліфікують як унікальне мистецтво слова, що відповідає духу епохи. Він однаково близький і до науки, і до мистецтва. У науці існує традиційна дефініція афоризму як влучного вислову, що передає узагальнену закінчену думку повчального або пізнавального змісту в лаконічній виразній формі; це не лише стисле, але й вичерпне визначення предмета чи ситуації, що конденсує набутий досвід людини, його світобачення, світосприйняття та світорозуміння. Це одиниці пареміології в широкому її розумінні. Володимир Калашник, наприклад, цілком слушно розглядає афоризм як синкретичне явище: мовне чи, точніше, мовленнєве, що породжене в процесі комунікативної діяльності, і гносеологічне як наслідок концентрації думки та результат словесної творчості. Базою афористикону цей науковець вважає образно-логічні одиниці, співвідносні із судженням, до яких, зокрема, можуть належати й художні мініатюри, малі жанри словесної творчості, що моделюють різноманітні факти дійсності та фрагменти процесу її пізнання (Калашник, 2011, с. 307–308). Учені виокремлюють систему ознак, характерних для афоризму, зокрема це (1) глибина й оригінальність думки, у якій виявляється індивідуальність автора; (2) узагальненість судження, що сприяє істинності думки; (3) гранична стислість, що поглиблює смисл афоризму, спрямована на його запам'ятовування й підвищення прагматичного ефекту від його використання; (4) чіткість, точність, виразність; (5) смислова завершеність; (6) естетична досконалість, художність, «поєднання мудрості й краси» (Федоренко, Сокольская, 1990, с. 183–185).

Це одиниці, що мають потужне функційне навантаження під час їх актуалізації в мовленнєвому процесі реалізуються такі функції: (1) моделювальна, (2) повчальна, (3) прогностична, (4) магічна, (5) розважальна, (6) орнаментальна, (7) кумулятивна, (8) директивна, (9) експресивна (Ломтева, Патрушева, 2010, с. 81–83), а також (10) узагальнювальна, (11) сугестивна, впливова, (12) аксіологічна, зокрема й (13) емоційна, (14) атракційна. Хоч цей перелік функційного навантаження афоризмів можна, безумовно, продовжити.

Проблема виокремлення типів афоризмів також не є вичерпаною. В основу класифікації афоризмів кладуть різні принципи. Серед них (1) *семантичний принцип*: у цьому разі афоризми класифікують (а) за ознакою ступеня репрезентації смислової домінанти, водночас виокремлюють *логічні* (моделюються судження про певні мовні реалії):

серед афоризмів цього типу й такі, що омовлюють логічний умовивід, повчання, побажання, оцінку, декларацію, й **образні** (вербалізують емотивно-оцінні смисли, конотації, коли логічне узагальнення доповнюється потужним емотивним компонентом; для них характерний значний вплив на свідомість, оригінальність авторських асоціацій, виразність, атракційність формулювання думки) та (б) за *способом інтеріоризації буття*, коли виокремлюють **раціональні** (актуалізується інтелектуальний та емоційний модули, а смислова домінанта може варіюватися як інтелектуальна /рацію/ або емоційна /сенцію/) й **парадоксальні** (Панів, 2010, с. 151) (актуалізуються реалії буття з вербалізацією парадоксів, що зумовлено нестандартністю мислення, можливістю мозку здійснювати аперцепцію, заґрунтовану на афективності: прийнято вважати, що цей тип розкриває сутність мовних парадоксів, які ґрунтуються на функційних особливостях мови – їх не пов'язують з науковою картиною світу, а тільки з досвідом людини) (Шарманова, 2005, с. 115–116). (2) *Логіко-семантичний принцип*: він передбачає класифікацію афоризмів за *характером моделювання висловлення*, що містить логічне судження, водночас виокремлюють афоризми: (а) *характеризувальні*, що виявляють домінантну ознаку поняття або одну з його диференційних властивостей та (б) *екзистенційні*, що вербалізують чинник *наявності / відсутності* предметів, явищ, їх потенцію (Буйницька, 1996, с. 51–52). (3) *Тематичний принцип*: на його основі виділяють афоризми (а) суспільно-політичні, (б) етичні, (в) естетичні, (г) філософські, (ґ) життєво-побутові, (д) педагогічні (Федоренко, Сокольская, 1990, с. 157), а також (е) біблійно-моралізаторські та (є) етнонаціональні (Баракатова, 2015, с. 6–9). Наголошуючи, що тематика афоризмів повинна визначатися їх лексичним складом й опорними (ключовими) словами, інші дослідники, пропонують їх поділяти на такі групи: (1) поет, поезія, мистецтво, слово; (2) час і простір; (3) життя, щастя, доля; (4) особисте життя, кохання; (5) людина; (6) слава, успіх; (7) мораль (Буц, 2004, с. 216–219), що видається не зовсім вдалим через окреслення надто широких семантичних меж між групами: це не відповідає традиційним ідіографічним класифікаціям. (4) *Структурний принцип*: афоризми поділяють на (а) афоризми – *еквіваленти простого речення*, що стисло й виразно інтерпретують явища довкілля; (б) афоризми – *еквіваленти складного речення*, що у формі повчання чи настанови коротко подають узагальнений зміст; (в) афоризми – *еквіваленти*

надфразних єдностей (Шарманова, 2005, с. 87–88). (5) Синкретичний структурно-семантичний принцип дає змогу виокремити афоризми, що (а) первинно були змодельовані як самостійні (без контексту) і (б) такі, що виникли в контексті відповідного типу дискурсу (Гулідова, 2013, с. 134–135). (6) Принцип належності до відповідних мікрожанрових різновидів у системі афористикону дає можливість виокремити (а) афоризми-закономірності, (б) афоризми-поради й (в) афоризми-передбачення (Панів, 2010, с. 151), що мають виразно мотивувальні номінації. Однак, як видається, ця класифікація недовершена.

На сьогодні існує чимало наукових досліджень, присвячених теоретичним питанням, що пов'язані з визначення дефініції поняття *афоризм* та пропозицій їхньої класифікації, що продемонстровано вище. Можна виокремити й праці методологічного характеру щодо особливостей аналізу й синтезу афоризмів (Коваленко, 2010), їх сутність розглядають в аспектах діячності та синхронії (Скуратівський, 2001), поширені й розвідки, у яких здійснено аналіз конкретної дискурсивної практики тих мовних особистостей, що створюють афоризми, наприклад, це стосуються Тараса Шевченка (Крупко, 2010), Лесі Українки (Горохович, 1980), Ліни Костенко (Буц, 2004; Стецик, 2012) та ін. Проектується дослідження й на поетичні тексти різних лінгвокультур, що стосуються відповідних часових періодів (Гулідова, 2013; Калашник, 1992), маємо й порівняльні дослідження (Дмітрієва, 1997). Окремі праці присвячені питанням орнаменталіки афоризмів, засобам їхнього моделювання (Колоїз, 2016; Лисенко, 2014).

2. Афоризм як різновид его-текстових жанрів

Увага сучасних мовознавців спроектована на дослідження здатності мовної особистості породжувати й сприймати тексти, реалізовувати себе в різних видах дискурсивної практики, моделювати свій комунікативний простір. Різновиди мовленнєвої діяльності в усій сукупності прийнято розглядати як систему дискурсів, що залежно від мети й завдань комунікації реалізуються в різних мовленнєвих жанрах. Крім того, у сучасному мовознавстві актуалізувалася Я-лінгвістика, чи теорія его-тексту, що репрезентує свою жанрову систему, куди поряд із щоденником, спогадами, листами, біографією, віншуваннями, побажаннями та ін. входить і афоризм. Термін *его-текст* (*я-текст*)

не є усталеним. Його ввів у мовознавство Михайло Міхеєв (Михеев, 2007). Російські мовознавці, зокрема Володимир Карасик, пропонують синонімний термін *персональний дискурс* (Карасик, 2000); польські дослідники застосовують цей термін, але також запропонували й терміни *особистий текст* (Jarosiński, 1998), *дискурс приватності* (Kita, 2013), *текст про себе* (Lubas-Bartoszyńska, 2006).

Его-текст – предмет дослідження лінгвістики XXI ст., оскільки його вивчення сприятиме більш глибокому розумінню кожної мовної особистості, усвідомленню характеру персонального мовного простору, своєрідності мовомислення, лінгвокреативності, манери мовлення, комунікативних стратегій і тактик, що виявляються саме під час творення персональних, інтимних чи інтимізованих текстів. Аналіз цих текстів дасть змогу схарактеризувати конкретний тип мовної особистості.

Поняття «Я (Его)» номінує самість особистості; це суб'єкт, який відчуває власний фізичний і психічний стани, процеси й дії, що із цим пов'язані, осмислює свою ідентичність, тотожність із самим собою та світом, що його оточує, із часом і простором свого перебування. Его відображає сукупність емоцій, властивих особистості, її ментальні вираження, рефлексії, що постійно взаємодіють і своєрідно переплітаються. Це вираження контакту з довкіллям. Его все оцінює й запам'ятовує, набуваючи досвіду, реагує на вплив фізичного й соціального оточення (Космеда, 2012). М. Міхеєв розглядає его-текст як (1) текст про себе, тобто такий, об'єктом якого є обставини життя самого автора, і (2) текст, що написаний із суб'єктивної авторської точки зору, тобто з позицій егоцентризму. У нашому розумінні его-текст – це «персональний текст (дискурс), сконструйований лінгвокреативною діяльністю особистості, що твориться крізь призму власного Я й базується на діалозі (комунікації) з *Alter Ego*, *власною пам'яттю*, *Іншими* з актуалізацією водночас *Alter Ego* та *власної пам'яті* й ґрунтується на особистому досвіді, що вироблений у контексті буття особистості у відповідній культурі в певний час і в певному просторі» (Космеда, 2019).

3. Своєрідність дискурсивного афористичного простору С. Лема

Зацікавлення С. Лема, його життєвий імператив мотивують певні **тематичні групи** його афоризмів, що покривають письменницьку ін-

дивідуально-авторську когнітивну та мовну картину світу. Його афоризми вербалізують:

- 1) розуміння Всесвіту, міркування про спосіб його дослідження та сприйняття, порівн.: *Ми не хочемо завоювати Космос, ми лише хочемо розсунути межі світу; У Космосі нічого не пропадає; Шлях до зірок веде через багаторічне ув'язнення; Астронавтика пахне в'язницею; На Марсі можна побудувати лише ГУЛАГ; Космічного діалогу не буде. У Космосі можливі лише монологи;*
- 2) аксіологічне сприйняття техногенності нашого часу: *Чому тебе не лякає машина, що в тисячу разів сильніша за тебе, але жахає думка про машину, що багаторазово перевершує тебе інтелектом; Системи нечувано швидкі помиляються нечувано швидко; Якщо пекло існує, воно, безумовно, комп'ютеризоване; Щодо сучасних технологій, то вони, безумовно, загрожують, однак проклинати їх не слід, оскільки без них буде ще гірше; Технологія – це незалежна змінна цивілізації; Розвиток інформаційної технології призвів до того, що найліпше чутно найверескльвіший голос, хоч навіть і найбрехливіший; Спочатку цю технологію використовують за призначенням: щоб досягнути ідеалу здоров'я, духовної і фізичної краси. Та згодом жінки починають зловживати «шкірною біобіжутерією (вуха сердечком, перлові нігті)», з'являються «юнаки із бородами ззаду», котрі «хизуються гребінцями в голові, щелепами із подвійним рядом зубів і под.»;*
- 3) власне бачення в ракурсі актуалізації дихотомій «правда – неправда», «істина – брехня», «науково – антинауково»: *Кожну науку завжди супроводжує певна псевдонаука, її дике переломлення в умах певного типу; Астрономія карикатурно відображається в астрології, як хімія – колись в алхімії; Правда не залежить від нашої волі; Говорити правду – ніби блукати по лабіринту, заповненому добрими намірами; Перебільшення – матір глупоти; Заборонені думки можуть обернутися в голові потайки, та що накажете робити, якщо значущий факт тоне в повені фальсифікатів, а голос істини – в оглушливому гамі і, хоча звучить він вільно, почути його неможливо?; Від брехні немає захисту. Вона є комбінаторною функцією можливих сполучень;*

- 4) іронійне сприйняття людини, її розуму, інтелекту, способу пізнання істини, накопичення знань, віри (актуалізуються, наприклад, дихотомійні аксіологічні поняття *глупоти* та *геніальності*), наприклад: *Глупота – рушійна сила історії; Людина – істота, яка більше охоче міркує про те, у чому менше всього розбирається; Людина – це мавпа, яка здатна зробити гострену бритву, щоб перерізати горло іншій мавпі; Те, що ми думаємо, у рази менш складне, ніж те, чим ми думаємо; Закон професора Тарантоги: ніхто нічого не читає, а, якщо читає, нічого не розуміє, а, якщо розуміє, миттєво забуває; Цивілізацію створюють ідіоти, а інші розсьорбують цю кашу; Можливо, дурнів і не стає більше, але вони стають усе активнішими; Геній – не стільки світло, як постійна готовність бачити морок довкілля. Ми банальні, ми трава Всесвіту – і пишаємося своєю банальністю; Людина намагається пізнавати інші світи, інші цивілізації, не пізнавши до кінця власних схованок, закутків, колодязів, забарикадованих темних дверей. Людина, усупереч видимості, не ставить перед собою цілей: їх нав'язує їй час, у якому вона народилася, вона може їм слугувати чи бунтувати проти них, але об'єкт служіння чи бунту дано ззовні; Майбутнє завжди виглядає інакше, ніж ми спроможні його собі уявити;*
- 5) життєвий досвід, що моделюється у вигляді узагальнювальних суджень, життєвих настанов, сентенцій: *Найбільше може дати той, хто все втратив; Люди не хочуть жити вічно; люди просто не хочуть помирати; Людина не здатна ні до того, щоб мешкати в побудованому нею самою пеклі (адже ж вона не диявол), ані до того, щоби мешкати в раю (оскільки вона не ангел і не може ним стати); Не все і не завжди існує для нас; Сучасна цивілізація – обмін цінностей на зручності; Негарно влаштувати публічний кінець світу для облаштування своїх особистих справ; Межі моральної відповідальності набагато ширші за сферу дії судових кодексів; Нема більше страшної кари, ніж одинока вічність; Війна – це найгірший спосіб отримати знання про чужу культуру; Всемогутнім знавцем бути неможливо;*
- 6) ставлення до окремих категорій людей, соціальних інститутів, зокрема до політиків: *Політик не повинен бути надто розумним: дуже розумний політик бачить, що більша частина тих*

завдань, які стоять перед ним, цілковито нерозв'язна; філософів: Філософи – це люди, які до ключів підбирають замки; фахівців: Спеціаліст – це варвар, невігластво якого не всебічне; поліції: Поліція – це космічна константа;

- 7) іронійний образ жінки та ставлення до неї й до кохання: Секретарка була такою гарною, ніби не вмiла навіть друкувати на машинці; Вона тебе кохає, а ти хочеш її кохати: це не одне й те саме;
- 8) іронію над собою – (а) власними текстами: Про «Суму технологій»: ця книга розумніша за мене; Мої написані 40 років тому сатиричні оповідання, у яких кора головного мозку використовується як прикраса для шпалер, починають набувати форми жахливої реальності; (б) особистими здібностями, уподобаннями, звичками: Я також не позолочений гуморист: швидше я з тих, хто приходить до читача з величезним шприцом, наповненим синильною кислотою; Автор не є найвищою інстанцією, яка все розуміє – і потім, якщо люди не тлумачать твій твір по-різному, – це зле; Треба бути дуже обачним, бо найлегше писати дурниці.

Образний афоризм інтерпретує співвідношення понять мови й культури з актуалізацією стилістичного прийому паралелізму, порівн.: Мова для культури – те саме, що центральна нервова система для людини.

Простежуємо переважно стверджувальну модальність афоризмів, хоч трапляється й заперечна: Не існує малого зла; Етику не виміряєш арифметикою. Актуалізовано й форми риторичних запитань: Як можете ви зрозуміти океан, якщо не в стані зрозуміти одне одного?; Чи глупота може бути гарною?; Люди часто страждають від того, що після смерті їх не буде, але чому ж вони не страждали до народження?

Синтаксична структура афоризмів розмаїта – від простих речень (Людині потрібна людина), зокрема й з конструкціями, що ускладнюють ці речення (Масова культура – знеболювальний засіб, анальгетик, а не наркотик) – до розгорнутих (текстових) конструкцій (Центральне місце, яке посідає наука в суспільстві, відображає її роль у розвитку цивілізації. Наука відкрила необмежені перспективи розвитку цивілізації, а також показала множинну шляхів, по яких він може піти. А оскільки вибір шляху вимагає раціонального підходу, то наука як єдина раціо-

нальна форма пізнання стала необхідністю). Афоризми репрезентують різні типи складнопідрядних речень, що кількісно, як показує зібраний матеріал, переважають над складносурядними, а це **характерно для високоінтелектуального маскулінного мовомислення**, порівн.: Був час, коли ми мучилися надмірною чесністю, наївно вважаючи, що це нас урятує. Зрідка текст С. Лема демонструє низку афоризмів, тісно пов'язаних, що репрезентують вже дещо більший жанр – **жанр притчі**, наприклад, на біблійну тематику:

Коли вже було створено множинність кольорових і випуклих речей, а також холодних і дзвінких, Бог подумав, що добре було б їх оживити, щоб земна куля знала, що є просторовою повнотою, а її тональність – тремтінням очікування. Та коли він подивився з висоти на площину часу, поцятковану зморшками миттєвостей, які шелестіли як трава, він подумав, що у створеному світі вже не можна змінити ані блиску крапель роси, ані розмірів скель, бо тоді його Творіння впало б у хаос, який неможливо описати. Тому він створив людину. І сказав, що кожна річ між небом і землею у світі людських очей буде кидати тінь, і це буде слово. А слова були великі і м'ясисті, як мезозойські метелики, вони літали, тяжко здригаючись, і були темними від крові. Коли вони сідали поруч з людиною, дозволяючи взяти себе в руки, то розбухали й надувалися, і були вони сильними, і пахнули, як справжні квіти. Їх можна було приколотити до папірусу й вирізати в камінні, і вони не змінювалися. Але незабаром люди відкрили для себе, що слова – це тільки тіні речей, і знехтували ними. Потім вони намагалися відкинути тіні і знехтувати словами. Вони послали свої почуття в кінчики пальців, в отвори вух та очей і тим розставляли сильця, у які повинні були потрапити Речі. Однак цього зробити їм не вдалося, оскільки вони постійно наштотувалися на перепони, і це їх дуже дратувало. І тоді вони пробили стелю даного їм світу й докопалися до його днища, проникнувши тим самим за межі неба й під землю. Проте вони боялися, тому кидали в трясину сміх, як плоскі камінці, за яким можна буде подолати прірву [незнання]. Мене, коли я їх зустрів і почув, засмутили ці слова, тому що, стиснуті в долонях, вони хрустіли, як шкаралупа, деякі ж були червивими (переклад автор. – Т. К.).

Актуалізуючи **семантичний принцип класифікації** афоризмів, зазначмо, що для афористикону С. Лема характерні **логічні й образні**

афоризми; **за логіко-семантичним принципом** поширені *характеризувальні та екзистенційні типи*; **за структурно-семантичним принципом** афоризми С. Лема *мотивовані виключно широким форматом його дискурсивної практики* – фрагментами художнього, наукового філософського, критичного, публіцистичного, а також живого побутового мовлення. Спеціально (поза ширшим контекстом) афоризмів письменник не моделював.

С. Лем створює **широку систему афористичних жанрів**, це зокрема:

- 1) афоризми-парадокси: *Доброта – союзник злочину; Добро і зло асиметричні щодо одне одного. Добро не покликається на зло для підтвердження своєї рації, а зло завжди залучає для свого виправдання те чи те добро; Світ – це божевілля одного Супермозку, який сам через себе з'їхав із глузду; Філософи – це люди, які до ключів підбирають замки;*
- 2) афоризми-аналогії: *Структура католицької церкви трохи схожа на компартію: Генеральний секретар – це, очевидно, Римський Папа, кардинали – політбюро і так далі;*
- 3) афоризми-поради: *Моя вам порада – будьте завжди молодими і не втомлюйтеся від життя; Якщо ти не спроможний сказати нічого іншого, нового, то порядність зволікає краще замовчати, ніж доливати воду в океан;*
- 4) афоризми-передбачення: *Усе, що може бути використано як зброя, буде використано як зброя; Світ потрібно змінити, інакше він неконтрольовано почне змінювати нас самих;*
- 5) афоризми-сумніви: *Подумай, ми назвали всі зірки й планети, а може, у них вже були свої імена?;*
- 6) афоризми-рекомендації: *Щоб щось дізнатися, потрібно вже щось знати; Якщо людина не може чогось робити добре, то не треба цього робити загалом;*
- 7) афоризми-максими – вираження фундаментального морального правила, принципу, об'єктивного чи суб'єктивного характеру, що пов'язані з філософією: *Розмаїття вірувань, які людина сповідує стосовно себе самого – у різні періоди свого життя, або й одночасно, – ніскільки не менша за розмаїття вірувань метафізичних;*

- 8) інтимні афоризми репрезентують цілком приватний (життєвий, ситуативний) досвід. Моделюються афоризми, пов'язані, наприклад:
- а) зі станом здоров'я письменника (надмірний потяг до солодо-щів) – *...закритися в кабінеті з п'ятикілограмовою банкою турецької халви – зовсім не найгірший варіант самогубства (казано після діагностики в письменника діабету з урахуванням факту, що він з дитинства дуже любив халву);*
 - б) з його любов'ю до автомобілів (у воєнні й повоєнні часи С. Лем підробляв автомеханіком) – *Анатомія автомобіля відома мені без емоцій і, по суті, так само, як анатомія жіночого тіла гінекологу. Автомобільний стриптиз у гаражі не викликає в мене хвилювання чи запаморочення;*
 - в) з його сприйняттям старості – *Суть старості в тому, що набуваєш досвід, яким не можна скористатися;*
 - г) з усвідомленням себе самого в часі – *П'ятничний «я» дуже сильно відрізняюсь від понеділкового;*
 - г) з особистим ставленням до часу – *Вбити час – все одно, що вбити чиюсь дружину чи дитину. Для мене немає нічого дорожчого за час;*
 - д) зі сприйняттям інтернету – *Поки не скористався інтернетом, не знав, що на світі є стільки ідіотів;*
 - е) з власним фізичним самопочуттям у жартівливій тональності, оптимістично – *Ви знаєте? Трішки помер, але не до кінця! (2005 року в листі до Фіалковського);*
 - е) з реакцією на пропозицію повернутися до Львова – *Вернутися до Львова – все одно, що вернутися до колишньої коханої, яка має вже нового чоловіка і дітей від нього;*
 - ж) зі ставленням до місця народження – *Я львів'янин і львів'янином залишуся до смерті;*
 - з) з інтимним міркуванням про щастя – *Я не можу сказати, що повністю щасливий. Моє щастя залишилося, коли довелося залишити Львів та ін.*

Висновки

Можна однозначно стверджувати, що дискурсивний простір С. Лема густо афористичний: ідеться про те, що певне письменницьке висловлювання виходить за вузькі межі відповідного твору, відповідного типу персонального дискурсу, ураховуючи й живе мовлення, та стає афоризмом, починає входити в суспільно-культурно-словесний обіг польської та багатьох інших лінгвокультур світу завдяки перекладам.

Продемонстровано спробу схарактеризувати креативність мовомислення С. Лема, що виявляється в моделюванні письменницького афористикону, здатності концентровано й стисло вербалізувати глибокі думки широкої тематики й проблематики. Афоризми С. Лема можна вважати наслідком експериментальних лінгвокреативних потуг їх автора. В афористиконі письменника актуалізовано осмислення минулого, полеміка із сьогоденням, апеляція до майбутнього.

Афоризми С. Лема репрезентують багатогранність типів на основі системи класифікацій, мають потужне функційне навантаження. Орнаменталіка цих афоризмів базується в основному на оригінальних метафорах, порівняннях, антитезі, контрасті, паралелізмі.

Афоризм розглядаємо передусім як его-текстовий жанр, у якому зафіксована й дискурсивна аплікація письменницької біографії, і його філософські, зокрема й футуристичні міркування, що зумовлено «бурхливо-пристрасним потягом до філософствування» (С. Лем), і його погляди, бажання, оцінки, емоції та почуття.

Простежуємо намагання письменника «хоч би мікроскопічно розширити горизонти нашого мислення» (С. Лем). Афоризми письменника фокусують увагу на проблемах всемогутності Всесвіту, техногенності світу, людської онтології, її самості.

Для афористикону письменника характерний високий рівень атракції як вияв його інтелектуалізму, емоційно-позитивного, хоч часто й іронійного чи жартівливого ставлення до довкілля. Афористикон письменника – це вияв його людської сутності, що відображає багатство його внутрішнього світу, ерудицію, відповідні духовні запити, етичні імперативи, інтелігентність. В афоризмах С. Лем постає у всіх своїх іпостасях – як письменник-фантаст, футурист, філософ, сатирик, критик, людина зі своїм неповторним світоглядом та уподобаннями.

ЛІТЕРАТУРА

- Аренев, В. (2021). *Мандрівні дервіші у пошуках Лема. Яким був найвідоміший польський фантаст*. <https://chytomo.com/mandrivni-dervishi-v-poshukakh-lemma/> (11.06.2021).
- Баракатова, Н. А. (2015). Структурно-семантична специфіка сучасної української афористики. *Український смисл*, № 1, 6–9.
- Буйницька, Т. О. (1996). Мовностилістична структура афоризмів Е. Канетті. *Іноземна філологія. Республіканський міжвідомчий збірник*. Львів, № 109, 51–52.
- Буц, Н. В. (2004). Лексико-семантична класифікація афоризмів у картині світу Ліни Костенко. *Культура народів Причорномор'я*, Симферополь, том 1 / № 49, 216–219. http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=1425 (25.07.2021).
- Горохович, А. (1980). *Поетика Лесі Українки і її афоризми*, Вінніпег: Інститут Дослідів Волині. 145 с.
- Гулдова, І. С. (2013). Структурно-семантичні особливості афоризмів американських поетичних текстів ХХ ст. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*, № 14(273), 134–135.
- Калашник, В. С. (2011). *Людина та образ у світі мови: вибрані статті*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 368 с.
- Калашник, В. С. (1992). *Українська поетична фразеологія і афористика поетичної мови поживтневого періоду. Семантико-типологічний аспект*: автореф. дис. ... д-ра філол. наук, Дніпропетровськ. 40 с.
- Карасик, В. И. (2000). О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*: сб. науч. тр., Волгоград: Перемена, 2000, 5–20.
- Коваленко, Г. П. (2010). *Методи аналізу і синтезу афоризмів та їх застосування*, Суми: Університетська книга. 798 с.
- Колоїз, Ж. В. (2016). Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористичі. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*: зб. наук. праць, вип. 15, 163–185.
- Космеда, Т. А. (2012). *Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу*, Дрогобич: Коло. 372 с.
- Космеда, Т. А. (2019). Лінгвокреативність С. І. Дорошенка в моделюванні его-текстів: жанр віншування-привітання-присвяти. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, вип. 50, 7–17.
- Крупко, О. І. (2010). Щоденний труд серця (Золотослов Тараса Григоровича Шевченка). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*, вип. 25, 183–194.
- Лем, Станіслав (2021). Матеріали з вікіцитатника. https://ru.wikiquote.org/wiki/Станіслав_Лем (01.09.2021).
- Лемові лемі: Колотнечі з приводу всесвітнього тяжіння; Так казав Лем. Зі Станіславом Лемом розмовляє Станіслав Бересь «Книга скарг і пропозицій»*. <https://chytomo.com/stanislaw-lem-pro-nashchadkiv-nauku-i-tvorchist/> (07.06.2021).
- Лем, С. (2021). *Мой взгляд на литературу*. <https://www.livelib.ru/book/1000322202-moj-vzglyad-na-literaturu-stanislaw-lem> (08.09.2021).
- Лем, С. «Я зробив усе, що вважав найголовнішим...». https://zn.ua/ukr/SOCIUM/stanislaw_lem_ua_zrobiv_use_scho_vvazhav_naygolovnishim.html (17.08.2021).
- Лисенко, Н. О. (2014). Аналіз засобів будови сучасних афоризмів. *Англїстика та американїстика*, вип. 11, 18–21.

- Ломтева, Т. Н., Патрушева, Е. В. (2010). К вопросу о функционально-прагматических аспектах афоризмов. *Известия Южногосударственного университета. Филологические науки*, № 2, 81–83.
- Михеев, М. Ю. (2007). *Дневник как эго-текст (Россия, XIX–XX)*. Москва: Водолей Publishers, 2007. 264 с.
- Дмитриева, О. А. (1997). *Культурно-языковые характеристики пословиц и афоризмов (на материале франц. и рус. языков)*: дисс. ... канд. филол. наук, Волгоград, 189 с.
- Панів, Л. (2010). Семантична типологія афоризмів (на матеріалі сучасного художнього дискурсу). *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*, № 10, 150–153.
- Скуратівський, В. (2001). *Афоризм колись і сьогодні: Афористика (100 майстрів української афористики)*. Київ: Просвіта. 320 с.
- Стецик, М. С. (2012). „Коротко – як діагноз” (генетичні особливості афоризмів у романі Ліни Костенко „Записки українського самашедшого”). *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*, № 9, 104–108.
- Федоренко, Н. Т., Сокольская, Л. В. (1990). *Афористика*, Москва: Наука, 1990. 419 с. *Цитаты и афоризмы Станислава Лема*. <https://citaty.su/citaty-i-vyskazyvaniya-stanislava-lema> (25.09.2021).
- Цитаты из книги «Солярис» Станислава Лема* – лучшие афоризмы, высказывания и крылатые фразы. <https://mybook.ru/author/stanislav-lem/solyaris/citations/> (16.07.2021).
- Шарманова, Н. М. (2005). *Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти*: дис ... канд. філол. наук, Кривий Ріг, 230 с.
- Jarosiński, Z. (1998). Proza dokumentu osobistego. *Sporne postaci polskiej literatury współczesnej*, Warszawa, 143–153.
- Kita, M. (2013). Polski dyskurs prywatności. *Postscriptum Polonistyczne*, nr 1(11), 93–103.
- Lubas-Bartoszyńska, R. (2006). Nowsze problemy teoretyczne pisania o sobie: przykład wypowiedzi autobiograficznych pisarzy polskich ostatnich dziesięcioleci. *Przestrzenie Teorii*, nr 6, 51–67.

REFERENCES

- Areniev, V. (2021). *Mandrivni dervishi u poshukakh Lema. Yakym buv naividomishyi polskyi fantast*. <https://chytomo.com/mandrivni-dervishi-v-poshukakh-lema/> [(11.06.2021)].
- Barakatova, N. A. (2015). Strukturno-semantyczna spetsyfika suchasnoi ukrainskoi aforystyky. *Ukrainskyi smysl*, № 1, 6–9.
- Buinytska, T. O. (1996). Movnostylistychna struktura aforyzmiv E. Kanetti. *Inozemna filolohiia. Respublikanskyi mizhvidomchyi zbirnyk*, Lviv, № 109, 511–52.
- Buts, N. V. (2004). Leksyko-semantyczna klasyfikatsiia aforyzmiv u kartyni svitu Liny Kostenko. *Kultura narodov Prychernomoria*, Symferopol, tom 1 / № 49, 216–219. http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=1425 [(25.07.2021)].
- Citaty i aforizmy Stanislava Lema*. <https://citaty.su/citaty-i-vyskazyvaniya-stanislava-lema> [(25.09.2021)].
- Citaty iz knigi «Solyaris» Stanislava Lema* – luchshie aforizmy, vyskazyvaniya i krylatye frazy. <https://mybook.ru/author/stanislav-lem/solyaris/citations/> [(16.07.2021)].

- Dmitrieva, O. A. (1997). *Kul'turno-yazykovye charakteristiki poslovic i aforizmov (na materiale franc. i rus. yazykov)*: diss. ... kand. filol. nauk, Volgograd 1997. 189 s.
- Fedorenko, N. T., Sokol'skaya, L. V. (1990). *Aforistika*, Moskva: Nauka, 419 s.
- Horokhovych, A. (1980). *Poetyka Lesi Ukrainky i yii aforyzmy*, Vinnipeg: Instytut Doslidiv Volyni. 1980. 145 s.
- Hulidova, I. S. (2013). Strukturno-semantychni osoblyvosti aforyzmiv amerykanskykh poetychnykh tekstiv XX st. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka*, № 14 (273), 134–135.
- Jarosiński, Z. (1998). Prose of a personal document. *Disputed figures of Polish contemporary literature*, Warszawa, 143–153.
- Kalashnyk, V. S. (1992). *Ukrainska poetychna frazeologhiia i aforystyka poetychnoi movy pozhovtnevoho periodu. Semantyko-typolohichni aspekt: avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk*, Dnipropetrovsk. 40 s.
- Kalashnyk, V. S. (2011). *Liudyna ta obraz u sviti movy: vybrani statii*. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. 368 s.
- Karasik, V. I. (2000). О типax дискурса. *Yazykovaya lichnost': institucional'nyj i personal'nyj diskurs*: sb. nauch. tr., Volgograd: Peremena, 2000, 5–20.
- Kita, M. (2013). Polish privacy discourse. *Polish Postscriptum.*, No. 1 (11), 93–103.
- Koloiz, Zh. V. (2016). Movna hra yak vyjav kreatyvnosti v suchasni aforystytsi. *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*: zb. nauk. prats, vyp. 15, 163–185.
- Kosmeda, T. A. (2012). *Ego i Alter Ego Tarasa Shevchenka v komunikatyvnomu prostori shchodennykovoho dyskursu*, Drohobych: Kolo, 372 s.
- Kosmeda, T. A. (2019). Linhvokreatyvnist S. I. Doroshenka v modeliuvanni ego-tekstiv: zhanr vinshuvannia-pryvitannia-prysviaty. *Linhvistychni doslidzhennia*: zb. nauk. prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody, vyp. 50, 7–17.
- Kovalenko, H. P. (2010). *Metody analizu i syntezu aforyzmiv ta yikh zastosuvannia*, Sumy: Universytetska knyha. 798 s.
- Krupko, O. I. (2010). Shchodennyi trud sertsia (Zolotoslov Tarasa Hryhorovycha Shevchenka). *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu*, vyp. 25, 183–194.
- Lem, S. «*Ia zrobyv use, shcho vvazhav naiholovnishym...*». https://zn.ua/ukr/SOCIUM/stanislav_lem_ya_zrobiv_use,_scho_vvazhav_naygolovnishim.html [(17.08.2021)].
- Lem, S. (2021). *Moj vzglyad na literaturu*. <https://www.livelib.ru/book/1000322202-moj-vzglyad-na-literaturu-stanislav-lem> [(08.09.2021)].
- Lem, Stanislaw. *Materialy z vikitsyatnyka*. https://ru.wikiquote.org/wiki/Stanislaw_Lem [(01.09.2021)].
- Lemovi lemy: Kolotnechi z pryvodu vsesvitnoho tiazhinnia; Tak kazav Lem. Zi Stanislavom Lemom rozmovliaie Stanislav Beres «Knyha skarh i propozytsii»*. <https://chytomo.com/stanislav-lem-pro-nashchadkiv-nauku-i-tvorchist/> [(07.06.2021)].
- Lomteva, T. N., Patrusheva, E. V. (2010). K voprosu o funktsional'no-pragmaticheskikh aspektax aforizmov. *Izvestiya Yuzhnogo federal'nogo universiteta. Filologicheskie nauki*, № 2, 81–83.
- Lubas-Bartoszyńska, R. (2006). Newer theoretical problems of writing about oneself: an example of statements by Polish autobiographical writers of recent decades. *Przestrzenie Teorii*, No. 6, 51–67.
- Lysenko, N. O. (2014). Analiz zasobiv budovy suchasnykh aforyzmiv. *Anhlistyka ta amerykanistyka*, vyp. 11, 18–21.

- Mixeev, M. Yu. (2007). *Dnevnik kak e'go-tekst (Rossiya, XIX–XX)*. Moskva: Vodoley Publishers 2007. 264 s.
- Paniv, L. (2010). Semantychna typolohiia aforyzmiv (na materialy suchasnoho khudozhnoho dyskursu). *Molod i rynok. Shchomisiachnyi naukovopedahohichnyi zhurnal*, № 10, 150–153.
- Sharmanova, N. M. (2005). *Ukrainska aforystyka: strukturno-semantychnyi ta funktsionalnyi aspekty: dys.* kand. filol. nauk, Kryvyi Rih 2005, 230 s.
- Skurativskyy, V. (2001). *Aforyzm kolys i sohodni. Aforystyka (100 maistriv ukrainskoi aforystyky)*. Kyiv: Prosvita. 2001. 320 s.
- Stetsyk, M. S. (2012). „Korotko – yak diahnoz” (henetychni osoblyvosti aforyzmiv u romani Liny Kostenko „Zapysky ukrainskoho samashedshoho”). *Molod i rynok. Shchomisiachnyi naukovopedahohichnyi zhurnal*, № 9, 104–108.